

Türkmen Destanlarına Genel Bir Bakış

A General Overview of Turkmen Epics

Mehmet Fatih Akbaba*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:

Corresponding author:

* Yıldız Teknik Üniversitesi
fatihakbaba@gmail.com

ORCID: 0009-0003-3278-6474

Başvuru/Submitted:

20 Aralık 2023

Kabul/Accepted:

14 Şubat 2024

DOI: 10.21021/osmed.1407462

Atıf/Citation:

Akbaba, M. F. "Türkmen Destanlarına Genel Bir Bakış", Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 20 (2024): 266-280.

Benzerlik / Similarity: 23

Öz

Destanlar, Türk kültürünün ve medeniyetinin en önemli unsurlarından birisidir. Türklerde bir savaş sonrası edinilmiş zafer meydanlarında, çokça verimli bir av sonrasında, düğün ve çocuğa ad verme gibi durumlarda düzenlenen toylarda icra edilen destan söyleme geleneği vardır. En eski zamanlardan itibaren eski Türklerde, yöneten ve yönetilen kesimin ortak eğlence anlayışı olarak destanlar günümüze kadar gelmiştir. Türk dünyası epik destanları, en yalın haliyle olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman veya kahramanlar grubunun hayat hikayeleri veya kahramanlık dolu maceralarının öyküsü olarak tanımlanabilir.

Türkmen anlatı geleneğinde destanların çok daha farklı bir yeri ve önemi vardır. Tarihi kayıtlarda zikredilen ve Türklerin ya da Oğuzların menşesine ilişkin Han-name, Oğuzname gibi arkaik destanlarla, Oğuzların hayat tarzlarını konu alan Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılar Türkmenler için tarihi ve kültürel yönden büyük önem taşımaktadır. Osmanlı için, Mısır, Suriye ve İran'da yazılmış eserlerde Türkmen asıllı bir millet olarak bahsedilir. Osmanlı kaynaklarında ise kendi köklerinin Oğuz illerinden geldiğine dair ifadeler bulunmaktadır. Türkmenler, Türkiye tarihinin ikinci devri olan, içlerinden birinin de Osmanlılar olduğu Beylikler devrinin âdeta kurucusu olmuştur denilebilir.

Bu çalışmada, büyük Türk kültür hazinesinin bir parçasını teşkil eden Türkmen halk edebiyatında çok zengin sözlü gelenek ürünlerinden olan destanları, icracılarını, özelliklerini kısaca destanlık geleneği hakkında bilgiler aktarmaya çalışılacak ve çeşitli kaynaklardan edinilen bilgileri bir araya getirip, Türkmen destancılığı hakkında değerlendirmede bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkmen, Destan, Kültür, Edebiyat, Bahşi, Destan geleneği

Abstract

Epics are one of the most important elements of Turkish culture and civilization. Turks have a tradition of singing epics, performed in the victory fields after a war, after a very fruitful hunt, and at wedding ceremonies held for occasions such as weddings and child naming. Epics have survived to this day as a common sense of entertainment for the rulers and the ruled in the ancient Turks from the earliest times. Epic epics of the Turkish world can be defined in their simplest form as the life stories or stories of heroic adventures of a hero or group of heroes with extraordinary characteristics.,

Epics have a very different place and importance in the Turkmen narrative tradition. Archaic epics such as Han-name and Oğuzname, which are mentioned in historical records and related to the origin of the Turks or Oghuzs, and the narratives in the Book of Dede Korkut, which is about the lifestyle of the Oghuzs, are of great historical and cultural importance for the Turkmens. The Ottoman Empire is mentioned as a nation of Turkmen origin in works written in Egypt, Syria and Iran. There are statements in Ottoman sources that their roots come from the Oghuz provinces. It can be said that Turkmens were the founders of the period of Principalities, one of which was the Ottomans, which was the second period of Turkey's history.

In this study, we will try to convey information about the epics, their performers and their characteristics, which are very rich oral tradition products in Turkmen folk literature, which constitute a part of the great Turkish cultural treasury, and briefly about the epic tradition, and an evaluation will be made about Turkmen epic writing by bringing together the information obtained from various sources.

Keywords: Turkmen, Epic, Culture, Literature, Bagshi, Epic tradition

Giriş

Destanlar bir toplumun kolektif bilinç ve belleğini yarattığı ve icra edildiği zaman ve mekânın toplumsal zihniyet özelliklerini mekân ve zaman ötesine taşıyan anlatılardır. Toplumsal norm, değer ve idealleri sembolik bir kahraman etrafında dile getiren bu metinler, kökleri oldukça eski zamanlara ait bir gelenek çerçevesinde icra edilir. Söz konusu geleneğin oluşmasındaki temel ölçütler anlatım ortamı, icra biçimi, icracı ve yerine getirdiği işlevlerdir. Bu çerçevede Türk dünyası epik destanları en yalın hâliyle, olağanüstü özelliklere sahip bir kahraman veya kahramanlar grubunun hayat hikâyeleri veya kahramanlık dolu maceralarının öyküsü olarak tanımlanabilir.¹

Destan anlatma geleneği, Türk dünyasının kültürel kimliğinin ana kaynaklarından birini oluştururken, diğer yandan da Türklük dünyasının paylaştığı ortak bir mirastır. Bu mirasın kökleri Türklük dünyası tarihinin derinliklerine kadar uzanır. Türk dünyasının kültür varlığının önde gelen öğelerinden biri destan söyleme geleneğidir.² Bu çerçevede Türk dünyasında aynı işlevleri farklı isimlerle üstlenen destan anlatıcıları vardır. Bu icracılara Türk tarihinin çeşitli tarihî dönem ve coğrafyalarında “bahşı”, “jırav”, “akın”, “yırçı”, “gayçı”, “ozan”, “şair” “âşik” gibi isimler verilmiştir.

Halk bilimi ürünlerinin her milletin tarihiyle yaşıt olduğu bir gerçektir. Tarih boyunca insanoğlu arzularını, hayallerini, duygularını ve düşüncelerini meydana getirdikleri türkü, tekerleme, şiir, hikâye ve destan gibi halk edebiyatı ürünleri ile dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, halk edebiyatı eserlerinden biri de anlatıcılar tarafından icra edilerek günümüze ulaşan efsanelerdir. Türkmen efsaneleri, halk hikâyeleri ve masallarla birlikte raviler, kıssacılar aracılığıyla anlatılarak günümüze kadar ulaştırılmıştır.³

XIV. Asrın ilk yarısında başlayıp XV. Asrın ikinci yarısının ortalarında Türk edebiyatı büyük gelişme göstermiş olup Türkçe de resmî dil hâline gelmiştir. Türkmen beylikleri, onlardan birisi olan Osmanlılar tarafından ilhak edilmiştir. Mısır, Suriye ve İran’da yazılmış olan eserlerde Osmanlı hânedanından Türkmen diye bahsedilir. Osmanlı kaynaklarında ise Osmanlı hanedanı hakkında Oğuz elinden geldiği çokça ifade edilmektedir.⁴

Türkmencenin gelişmesinde Mahtumkulu önemli bir yere sahiptir. Türkçe, Arapça ve Farsça’ya hakimiyeti eserlerinde gözlemlenmektedir. XVIII. Asırda Mahtumkulu’dan başka Dövmammed Azadi, Nurmuhammed Andalıp, Magrubi ve Gayıbi gibi şairler yetişmiştir. Bu isimler destanları ile de ön plana çıkmaktadır.

Melek Erdem’in “Türkmen Halk Edebiyatında Destan Geleneği” yayınında Rusların istilaları esnasında Türkmen dünyasının bazı önemli isimlerinin kalemleriyle mücadele verdiğini öğrenmekteyiz. Elbette bu mücadele sonrasında Ruslar bir edebiyat dünyasında da bir kıyım giderler. Türk dünyasının yakından bildiği, Rus Komünist Bolşevik Partisi’nin Merkez

¹ Melek Erdem. *Türkmen Halk Edebiyatında Destan Geleneği* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 19.

² Erman Artun. *Nail Tan’a Armağan* (Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2011), 103.

³ Didar Annaberdiyev. “Türkmen Halk Biliminde Efsane Terimlerine Genel Bir Bakış” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* (2021): 51.

⁴ Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi. “Türkmenler”. erişim 10 Aralık, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkmenler>

Komitesi'nin (RKBP-MK) 18 Haziran 1925'te edebiyat hakkında aldığı kararlar üzerine Türkmenistan'da da, Gorki'nin demeçleri ile başlayan rejime uygun çalışmalar, bu geleneğin izlerini silmeye çalıştıysa da köklü bir geçmişe sahip bu sözlü gelenek, halk arasında istikrarla devam etmiştir.

1928-29 yıllarında Türkmen İlim-Edebiyat Cemiyetinin öncülüğünde yapılan çalışmalar sonunda Arap asıllı alfabe bırakılır ve onun yerine Latin asıllı alfabe kabul edilir.⁵

19. Asırda Azadi, Magtımku, Andalıp, Şabende ve Şeydayi şairler için önemli bir mektep olmuştur. Atayev, bu dönem Türkmen şairlerini eserlerindeki farklılıklara göre üç gruba ayırmaktadır:

1- Doğu edebiyatının geleneklerini devam ettirenler: Çağatay Türkçesi ile yazmışlardır: Nesîmî, Nevâî, Fuzûlî, Azadî, Gayıbî, Şeydayî Andalıp

2- Destan söyleyen ve yazan şairler: Andalıp, Şeydayî, Magrupi, Şabende. (Destanların önemli nüshaları Türkmen edebiyatının bu döneminde ortaya konmuştur. Leyl-i Mecnun, Yusup Züleyha vs.)

3- Magtımku (Mahtumku)'nın esaslarını koyduğu gerçekçi edebi tarz.

Kısacası, Ekim devrimiyle II. Dünya Savaşı yılları arası, Türkmen kültür ve sanat hayatı için bir kargaşa dönemidir. Daha önce kullanılmakta olan Arap alfabesi 1928'de kaldırılmış, onun yerine otuz üç harfli Latin alfabesi kabul edilmiştir. Bu alfabedeki harf sayısı 1936'da otuza indirilmiştir. Bir müddet Latin alfabesi kullanılmış ve 1940 yılında Kiril alfabesine geçilmiştir. Bu değişiklikler sırasında kültür erozyonu meydana gelmiş, rejimin telkini ve korkutmasıyla eski Türkmen hayatı ve kültürü dışlandı için şiir, gelenekten yeterince beslenememiştir. Bu yüzden anılan yıllar, Türkmen şiirinin durgunluk dönemidir.⁶

Eski Türklerde “boy, ır, yır” kelimeleri ile ifade edilen destan sözü Farsça kökenli olup Türkmenlerde “dessan” şeklinde görülmektedir. Türkmen sözlü geleneğinde “boy boylamak” kavramı da vardır.

Türkmen Türkçesinde dessan sözü tarihî olay, hikâye, şiir anlamına geldiği gibi daha geniş olarak bir edebi türü de ifade etmektedir.

1. Türkmen Destanları ve Türkmen Destan Dünyası

Türkmenlerin yazılı kültür ortamına 18. Asra doğru geçtiği kabul edilmektedir. 15. Asırda Vefai'nin yazdığı “Revnağ'ül İslam” kitabı daha çok klasik-dini eserleri içermektedir. Günümüzde bile Türkmenler zengin bir folklor hazinesine sahiptirler.⁷ Türkmen halkının yüzyıllar boyunca meydana getirdiği ve onların hayat tarzlarını, örf, adet, geleneklerini, dünya görüşlerini içinde saklayan destanlar, türkü, masal şeklindeki kıymetli eserler, bilhassa toy-tomaşa denilen düğün,

---

⁵ Mehmet Kara. *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1998), 108.

⁶ Kara, *a.g.e.*, 163.

⁷ Mustafa Arslan. *Türkmenistan'da Destan Dünyası, Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 872.

ziyafet merasimlerinde veya sohbet toplantılarında sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılagelmiştir.

Türkmen anlatı geleneğinde destanların çok daha farklı bir yeri ve önemi vardır. Tarihi kayıtlarda zikredilen ve Türklerin veya Oğuzların menşesine ilişkin Han-name, Oğuzname gibi arkaik destanlarla, Oğuzların hayat tarzlarını konu alan Dede Korkut kitabı'ndaki anlatımlar Türkmenler için tarihi ve kültürel yönden büyük önem taşımaktadır. Öte yandan, günümüzde anlatıcılar tarafından halk diliyle söylenen “Göroğlu, Yusuf Bey-Ahmet Bey” destanları ve Anadolu'da “halk hikayesi” olarak adlandırılan “Huyrlukla Hemra, Şasenem Garip, Zöhre-Tahir” gibi destanlar da bütün Türkmenler tarafından bilinmekte ve zevkle dinlenmektedir. Bu anlatımlarda “Oğuzname”lerin ve özellikle “Dede Korkut Hikayeleri”nin önemli derecede tesiri olduğunu ifade etmek gerekir.⁸

Geçmişten günümüze Türkmen destancılık geleneği, bahşılık geleneğine bağlı olarak varlığını koruyabilmiş bir sözlü anlatı geleneğidir. Günümüzde ise, Türkmen destancılarının merkezi olarak bilinen Daşoğuz bölgesinde, Tüylü Ötüzov gibi destancı bahşılıkların anlatmaya devam ettikleri Türkmen destanları, kendi geleneğinin ürünü olduğu gibi, diğer Türk destanlarıyla da ortak unsur içermektedir.⁹

Türkmenlerde meydana getirilen destanlar fantastik, ışık-lirik ve hayati kahramanlıkların destanları olarak adlandırılabilir.¹⁰

2. Türkmenistan Sahasında Bilinen Destanlar

Türkmenistan sahasında bilinen aşağıda sırasıyla belirtilen destanlar bu bölümde incelenecek ve yorumlanacaktır.

- 1- Köroğlu
- 2- Yusuf Beg – Ahmet Beg
- 3- Devletyar Destanı
- 4- Dede Korkut Destanları
- 5- Ali Beg Destanı (Bali Beg)
- 6- Hulrika ile Hemra Destanı
- 7- Yusup ile Züleyha Destanı
- 8- Baba Kambar ve Şakirdi Destanı
- 9- Baba Ruşen Destanı
- 10- Zeynel Arap Destanı
- 11- Şasenem Destanı
- 12- Sayatlı Hemra Destanı
- 13- Gül Bilbil Destanı
- 14- Leyl-i Mejnun (Mecnun) Destanı

⁸ Arslan, *a.g.e.*, 872.

⁹ Halil İbrahim Şahin. “Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları” (Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2009)

¹⁰ Babış Mametyazov. “Türkmen Halk Destanları,” *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları*, (1998): 20.

2.1.Devletyar Destanı

Devletyar Destanı tarihî bir şahsiyet olan Devletyar'ın hayatı ve mücadeleleri üzerine Marufi tarafından¹¹, 18. Asırda tasnif edilmiş bir destandır. Marufi eserini hazırlarken, destanın kurgusu, üslup hususiyetleri ve şiir teknikleri başta olmak üzere pek çok bakımdan sözlü destan geleneğinden istifade etmiştir. Bazı sözlü ve yazılı rivayetlerde Devletyar'ın babasının adı Kongratlı Eşmurat olarak belirtilmektedir.

Söz konusu eserin muhtelif yazma nüshalarında ise, Devletyar'ın, Hive Han'ı ile ihtilafa düştüğü, bu sebeple Ahal'a Teke ve Yermeli Türkmenleri arasına geldiği, otuz yıl onlarla birlikte yaşadığı kaydedilmektedir.¹²

Devletyar Destanı, konu itibariyle Sünni Türkmenlerle-Şii İranlılar arasındaki mücadeleleri ve bu mücadelelerde Türkmen askerlerine serdarlık eden Devletyar'ın kahramanlıklarını işler. Destandaki vakalar, Köroğlu Destanı'nda olduğu gibi, merkez kahramanı değişmeyen müstakil kollar halinde tasnif edilmiştir. Türkmenistan İlimler Akademiyası'nda 723, 1069, 1451, 1632, 1864, 2112, 2992, 3126 numaralı dokuz yazmasının olduğu belirtilmektedir.¹³

Bir kahramanlık ve mücadele destanıdır. Devletyar, arkadaşının intikamını almak için Debent'te bulunan Agamemmet Şah'a karşı savaşır ancak bu savaşın sonunda esir düşer. Mahkum olur. Ancak zindancı ile kızının sayesinde kurtulur.

2.2.Ali Beg- Bali Beg Destanı

Bu destanında yazarı Marufi'dir. Ali Beg- Bali Beg Destanı ile Yusuf Beg- Ahmet Beg Destanı arasında vaka kuruluşu ve destan çatısı bakımından paralellikler bulunmaktadır.¹⁴

Kardeş iki Türkmen şehzadesinin maceraları anlatılır. İki kardeş şehzade, bir savaş esnasında tutsak düşerler. Bir çok sıkıntı ve mücadeleden sonra, intikamlarını alarak çok sevdikleri Ürgenç'e dönerler.¹⁵

2.3.Yusup Beg-Ahmet Beg (Bozoğlan) Destanı

Hazar ötesi Türkmenlerinin, İranlılar ve diğer kavimlerle yaptıkları mücadeleleri konu alan bu destan, XVIII. Asırda Oğuznamelerin ve Köroğlu kollarının tesirinde, hatta bir bakıma onların devamı olarak tasnif edilmiştir.¹⁶

Bu eseri, Türkiye Türkçesine geniş bir araştırma ve tahlil çalışmalarıyla kazandıran, Prof. Dr. İsa Özkan'dır. Bu destan ilim alemine ilk defa A. H. Vambery tarafından tanıtılmıştır.¹⁷ XVIII. Asırda Marufi tarafından tasnif edilmiştir. Marufi, destanı inşa ederken, bazı dini kıssalardan ve

---

¹¹ İsa Özkan. *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989), 57.

¹² Özkan, *a.g.e.*, 57.

¹³ Özkan, *a.g.e.*, 57.

¹⁴ Özkan, *a.g.e.*, 59.

¹⁵ Özkan, *a.g.e.*, 60.

¹⁶ Özkan, *a.g.e.*, 3.

¹⁷ Özkan, *a.g.e.*, 7.

Köroğlu ile Dede Korkut Kitabı'ndaki anlatılardan da istifade ettiği görülmektedir.¹⁸ Manzumensur yapıdadır.

Yusup Beg- Ahmet Beg Destanı'nda, Yermeli boyundan iki amca çocuğu Yusup Beg ve Ahmet Beg'in, dayıları İsfahan padişahı Bozoğlan Han ile aralarının açılması; on bin çadırılık boylarıyla birlikte, Harezmi diyarına gelmeleri; burada Hive Han'ı Eralı Han ve kardeşi Nadir Soltan'ın kızlarıyla evlenmeleri; Müsür şehrinin putperest hükümdarı tarafından esir edilmeleri; yedi yıl zindanda yattıktan sonra kendi gayretleriyle esaretten kurtulmaları ve Gözel Şah'la savaşarak intikam almaları anlatılır.¹⁹

Destan, 6500 mısra ve mensur kısımlarla geniş hacimlidir. Geniş bir coğrafyayı içermektedir. İsa Özkan, destanın dil, üslup ve şekil bakımından destani eserlerde rastlanan bütün hususiyetlere sahip olduğunu belirtmektedir.

2.4.Şasenem Garıp Destanı

Mollenepeş'in Zöhre ile Tahir destanına benzeyen bu destan, halkın arasında derlenen Nepes Hocayev, Bayrammehmet Ahanov, Ata Rahmanov gibi edebiyat alimleri tarafından Türkmen edebiyatına kazandırılmıştır. Şiirlerde benzetmeler ve karşılaştırmalar başarıyla kullanılmaktadır. Halkın yaratması olan destanda Türkmen halkının sosyal boyutunu görmekteyiz. Çiftçilik, avcılık, çobanlık ve bahçıvanlık gibi sosyal iş alanları destan içinde de görülmektedir.

Sosyal içerikli bir aşk destanıdır. Destanın "Gülçeme Garıp", "Aysenem Garıp" gibi kolları da vardır. Konu ve yapı biraz değişik olsa da, hepsinde ana kahraman Garıp'tır. Türkmenlerde Şasenem Garıp olarak bilinen destan, bir çok Türk toprağında "Aşık Garıp", "Garıp Aşık", "Aşık Kerib" diye bilinmektedir.

Garıp, Hasan vezirin oğludur. Şasenem, padişah Şaapbas (Şahbaz)'ın kızıdır. Çocukları olmayan padişahla veziri avda hamile olan bir tavşanı avlamadan geri dönerler. Kendi aralarında bir dua ederek, eğer ki çocukları olursa ve bir kız bir erkek olursa evlendireceklerini mühürle tasdikleyip sözleşirler. Vezir, ölünce padişah bu sözü inkar eder. Vezirin hanımı bu durumu anlattığında ana ile çocuğunu ülke dışına gönderir. Ancak, her iki genç de birbirini çok sevmektedir. Destanda bu iki gencin evlenme ve bir araya gelme isteği ile bunlara engel olmaya çalışan düşüncenin çatışması, türlü oyunları vardır. Şaapbas (Şahbaz) ve generali Şavelet bu isteği gerçekleştirmemek için türlü hilelere ve kaba kuvvete başvurur.

Şasenem, cesur, akıllı ve sevgilisine vefalı bir kızdır. Sevgilisine kavuşmak için çok mücadele verir. Haksızlığın karşısında dururken halkına da bu aşkı anlatmakta ve anne babasına karşı gelebilmektedir. Garıp'a yürekten bağlılık duyan Şasenem'in samimiyetini görürüz.Şasenem:

"Babam, bu gün kıyameti eyleme,

Serbest bırakın Garıp'ı, öldürün beni!..." gibi ifadeler Şasenem'in sevgisini ortaya koymaktadır.

¹⁸ Özkan, *a.g.e.*, 29-30.

¹⁹ Özkan, *a.g.e.*, 63.

Garıp de Şasennem'i çok sevmektedir. Kavuşmak için çok mücadele verir. Şasennem'den uzaklaştırılan Garıp, ülkesini, ailesini ve sevdiklerini geride bırakmak zorunda kalır. Başka kızlar, ona varmak istese de o, buna hep karşı gelir. Çünkü o, Şasennem'i çok sever ve ister.

Garıp, "Balığın diriliği su iledir. Şasennem'siz kaldığımdan beri ne yapmam nafile. Ne yaparlarsa yapsınlar." diyerek tekrar toprağına döner ve halkın yardımıyla eninde sonunda muradına erer. İki sevgili kavuşurlar.²⁰

2.5. Necep Oğlan Destanı:

Türkmen halkı arasında yer alan ve çeşitli millî çalgı aletleriyle şarkı söyleyen sanatçılara saygı çoktur. Bahşılardan yerini alan bu insanlar, zamanla, Türkmen halkının bahşılara duyduğu aşkı kazandılar. Necep Oğlan Destanı, geçmişleriyle ilgili ve kültürle ilgili gerçekleri bahşılardan öğrenen halkın, bahşılara duyduğu hayranlığı anlatan bir destandır. Hakiki bahşı olmak için bir hoca tarafından yetiştirilmek gerektiğini ve bunun yollarını göstermeye çalışan destanda, Necep Oğlan ile vezir kızı Mılayım Han'ın aşkı ön plandadır. Kimin yazdığı bilinmeyen ancak bir bahşının elinden çıktığı sanılan destan, Aşık Aydın isimli bahşı ustasını da ön plana çıkarmaktadır. Aşık Aydın, Necep Oğlan'ın ustasıdır. Ona sadece söylemeyi değil, güzel ahlakı ve insanlığı da öğretmektedir. Böylece tam bir bahşı olabileceğini belirtmektedir.

Tevazunun da önemli bir yere sahip olduğu destanda Elbent isimli bir bahşı vardır. Necep Oğlan'ın annesi dul bir kadındır. Elbent ile evlenmek zorunda kalır. Elbent, Necep Oğlan'ı molla yapmak ister. Ancak Necep Oğlan sürekli okuldan kaçır. Sürekli dövmecektir. Bahşı olmak isteyen Necep Oğlan ile dalga geçmektedir. Necep Oğlan Aşık Aydın'ın yanında yedi yıl eğitim alır. Artık, Necep Oğlan mücadelesini saziyle sözüyle vermektedir. Elbent bahşığı yenerek kendisinin tam bir bahşı olduğunu ortaya koyar. Elbent sarayda oyun kurar ve hırsızlık iftirası atarak Necep Oğlan'ı zindana attırır. Padişahın veziri Ziver'in kızı olan Mılayım Han iyiden iyiye Necep Oğlan'a vurulur.

Mılayım Han, vezir kızı olmasına rağmen Necep Oğlan'a aşiktir ve onun sazına ve sözüne de vurgundur. Padişahın kardeşi Ahmet bey, Necep Oğlan'ı tam idam edilecekken kurtarır. Ağabeyinden izin alarak Mılayım Han ile Necep Oğlan'ı yanına alarak kendi ülkesine götürür. Orada düğün yaparlar ve iki aşık birleşir.

Orazow, "Türkmen Edebiyatı" eserinde ifade ettiği gibi, Türkmen edebiyat ve bahşı sanatında bu destan önemli bir yere sahiptir. Türkmenistan bağımsız olduğundan beri bahşılara saygı daha da büyür. Her yıl "Bahşılar Günü" düzenlenmektedir. Deşhovuz ilinde Aşık Aydın'ın mezarı başında usta bahşılar acemilere "ak pata" vermektedir.²⁰

2.6. Göroğlu (Köroğlu) Destanı

Bütün türk toplumlarında derin bir etkiye ve yere sahip olan Köroğlu Destanı, Türkmenler için de çok önemli bir yere sahiptir. Köroğlu ile ilgili Türk dünyası içinde yer alan değerlendirme ve farklı varyantları hakkında bilgi vermeyeceğiz. Zaten bu alanda bir çok kaynak ve bilgiye sahibiz.

Ülkü Çelik'e göre; konusunun orijinalliği, tarihiliği, dilinin tam halk dili olması, Pelvan Bahşı, Magtımku, Garlıyev, Patla Bahşı gibi üstadlar tarafından defalarca okunup, halkın görüş ve

---

²⁰ Orazow A. Nurbadow; K ve Küllekow, Ş. *Türkmen Edebiyatı* (Aşkabat: Aşkabat Yayınları, 1997), 99.

düşüncelerine yakınlaştırılmasıyla Türkmen “Göroğlu”sının “Manas”, “Alpamış”, “Koplandı Batır” gibi diğer Türk toplumlarında görülen kahramanlık destanlarından ayrıldığını belirtmektedir.²¹

Türkmen anlatmaları içerisinde en hacimli, Türkmen ve Türkiye Türkçesiyle Anagulu Nurmehmet tarafından hazırlanarak Bilig Yayınları’ndan 1996 yılında yayımlanmış olanıdır.

Köroğlu, Adı Beğ’in oğludur. Çandibil isimli yerde yaşamaktalar. Cıgalı Bey buraların hakimidir. Cıgalı Beyin üç oğlu vardır. Adı Beğ, Gencim Bey ve Mümin Bey kardeşler. Gencim cimridir, Mümin ise ruhi ve fiziki bakımdan dengesizdir. Adı Beğ ise tam bir beydir. Kırk yiğidi ve sevenleri vardır. Adı Beğ evlenir ancak hanımı ölür. O da acısına dayanamaz ve bir müddet sonra ölür. Gencim Bey, Adı Beğ’in hanımının mezarında keçi sütü ile beslenen Köroğlu’nu bulur. Cıgalı’ya getirir. Adını Rövsen koyarlar. Molla olması istenir. Bu arada dedesi Cıgalı, yanlış at seçtiği için bey tarafından kör edilir. Rövsen’in ailesinin intikamını da içeren bu anlatmasında, Köroğlu olarak anılması çeşitli rivayetler eşliğinde ortaya konur.

Başka bir rivayette ise Teke-Cevmit elinde Bozay isimli bir han vardır. Bozay Han kızını kıskanır ve hapsedirir. Demirden bir saraya kilitler. Ancak kız, güneş ışığından hamile kalır. Bozay Han kızını öldürür. Kızı mezarda doğum yapar ve Köroğlu dünyaya gelir.

Destan, Türkmenler arasında “Gör-oglu” (mezarın oğlu), “ger-oglu” (Sağırın oğlu), “Kör-oglu” (Körün oğlu) adlarıyla tanınır. Köroğlu ile ilgili asıl derleme ve metin neşri ile inceleme Sovyetler Birliği yönetimiyle ağırlık kazanır. Türkmenlerin, Köroğlu Destanı’nın gelişmesi ve yayılması yanı sıra merkezi anlamda da katkıları çoktur. Destanın bütün versiyonlarında, Türkmen boylarının hayatıyla ilgili olayların tesiri ile bu yaşam biçimleri yer alır.

Türkmen anlatmalarında Göroğlu’nun İran şahlarına karşı verdiği mücadeleler ön plandadır. Fakat destanın Sovyetler Birliği zamanında yayınlanan nüshalarında, zaman zaman hakim ideolojiye uygun ifadelerin yer aldığı ve kahramanın Osmanlı (Türk) sultanlarına yada üst sınıf yöneticilere karşı mücadele ettiği görülür.²²

Türkmenler Köroğlu kollarına ve dallarına “şah” adını vermektedir. Ellinin üzerinde şah tespit edilmiş.

İlk ciddi derlemenin 1937 yılında Ata Çepov tarafından Pelvan Bahşı’dan on iki kolun tespiti yapıldığı belirtilmektedir.

Anadolu, Türkmen, Azerbaycan, Özbek, Başkurt, Tatar, Kazak, Karakalpak Türkleri sözlü edebiyatının şaheseri olan Köroğlu destanı Anadolu’dan Osmanlı akınlarıyla birlikte Avrupa’nın merkezine kadar yol almış ve Balkanlar’da da yaygınlaşmıştır.²³

²¹ Ülkü Çelik. “Göroğlu.” *Milli Folklor Dergisi*, 4, (1995)

²² Arslan, *a.g.e.*, 872-873.

²³ Naile Asker. “Köroğlu Destanı: Bir Avrasya Destanı,” *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2, (2018): 129-137.

2.7. Dede Korkut Destanları (Korkut Ata)

Türkmen edebiyatında destancılık geleneğinin başlangıcı eskilerde aranmalıdır. Bu anlamda Türkmenler için ilk örneklerden birisi şüphesiz Dede Korkut Kitabı (Destanları)'dır.

Mitolojik anlatımlar devrine ait bir çekirdekten çıktığını kabul ettiğimiz, tarih öncesine kadar uzanan bu eski Türk destanının ne yazık ki yazılı gelenekteki metinlerinin tespiti miladi XIV. Asra dayanmaktadır.²⁴

Korkut Ata destanının günümüzde Dresden ve Vatikan nüshalarının varlığını herkes bilmektedir. Dresden nüshasındaki olaylar, genelde, Anadolu'da ve İran'da gerçekleşmektedir. Dresden nüshasında "Kitab-ı Dedem Gorku Aliye Lisan Tayfai Oğuzhan" olarak adlandırılmaktadır. Orta Asya'da ise "Gorkut (Korkut) Ata" adı ile ünlüdür. Türkmenler için "ata ve "dede" sözcükleri hemen hemen aynı anlama gelmektedir.

Destan üzerine araştırma yapmış yabancı bilginler, özellikle de Rus şarkiyatçıları W.W. Barthold, A.İ. Yakubovsky, A.G. Tumansky, Gorkut Ata'nın Türkmenlere ait olduğunu söylemektedirler.²⁵

Prof. Dr. İsa Özkan; 1990 yılında Aşgabat'ta yayınlanan "Gorgut Ata, Gadımı Türkmen Eposu" adlı kitapta yer alan on ayrı Dede Korkut boyu metniyle ilgili, geniş bir incelemeyi ve metinlerle ilgili her türlü bilgileri paylaştığı makalesinde her metin üzerinde ayrı ayrı durmaktadır. İncelemeye esas bu Türkmen anlatımlarının sekizi Ata Rahmanov tarafından, diğer ikisi de Nurmurat Esen Miradov tarafından derlenmiştir. Bu metinler bilahare "Gorgut Ata, Gadımı Türkmen Eposu" adlı Prof. Dr. Mati Köseyev'in hazırladığı kitapta yer alması için kendisine verilmiştir. Köseyev esere yazdığı "Giriş", "Dresden nüshasındaki on iki boyun Türkmen Türkçesi'ne aktarımı" ve sahadan derlenen Miradov ve Rahmanov metinleriyle birlikte söz konusu kitabı Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 25. yılı kutlamalarına yetiştirilmesi de planlanmaktadır. Ancak dönemin Sovyet politikaları gereği, millî şuuru uyandırabilecek unsurlar içereceğinden basımı engellenir. Ancak eser, 1989 yılında Sovyetler Birliğindeki değişmelerden sonra "Türkmen Neşriyatı" kitapları arasında çıkarılabilmektedir.²⁶

Korkut Ata ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Hz. Muhammed devrinde yaşadığı, ondan 300 yıl sonra yaşadığı gibi çeşitli rivayetler vardır. Ölümü de bu kadar çeşitlilik gösterir. Uzun yaşadığı söylenir. 295 yıl, 185 yıl gibi çeşitli rivayetler var. Boyunun uzunluğu dikkat çekicidir. Kayı boyundan olduğu belirtilmektedir. Merkezî kahraman Salur Kazan'ın Türkmenler arasında önemli bir yere sahiptir.

---

²⁴ İsa Özkan. "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Ankara: *Türk Dil Kurumu Yayınları*, (1997): 263.

²⁵ Gandım Ballıyev. *Gorkut Ata- Ruhı Ata*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 55 (2000): 57.

²⁶ İsa Özkan. "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları," *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, Ankara: *Türk Dil Kurumu Yayınları*, (1997): 265.

Korkut Ata Kitabı'nda ileri sürülmek istenen ana fikir; vatani sevmek, onu korumak, halkın namusudur. Bu fikirlerin belirmesinde devrin sosyal yapısının etkisi büyüktür. Çünkü devrin Türkmen hayatında karşılaşılan istikrarsızlık, yağmalar, gitgide şiddet bulmuştur.²⁷

“Oğuznameler ve Korkut Ata Kitabı, Kırgız, Kazak, Özbek, Türkmen, Azerbaycan sahasından Anadolu ve Rumeli'ye kadar bütün Türklerin müşterek destanıdır. ... Bütün Türk destanları gibi Dede Korkut destanları da Türklüğü birleştiren bir destandır. Bugünkü araştırmacılar olarak bizlerin görevi, ulu atalarımızın sonsuza doğru uzanan hayat ve kader çizgisinde her bir destanı, teşekkülü, tasnifi, motifleri, coğrafyası, tarihi tabakaları, dil ve üslubu, icra hususiyetleri bakımından en ince ayrıntısına kadar tahlil ederek büyük Türk kütlesine bu birliğin parçalarındaki sağlamlık ve devamlılığı göstermektir.²⁸

2.8.Sayatlı Hemra Destanı

Destan, devrimden önce Taşkent'te 1914 yılında neşredilmiştir. Sayatlı Hemra Destanı daha sonra 1927 yılında Türkmen dilinde yayınlanmıştır. Yayın Kabıla Kulhanoğlu'ndan alınmış el yazması temel olarak hazırlanmıştır. Destanın 1960 yılında basılan neşrinde “Sayatlı Hemra” Türkmen halkının anonim destanı denmektedir.²⁹

Kimin tarafından oluşturulduğu bilinmeyen bu destan, çoğu zaman Hurlika ile Hemra Destanı ile karıştırılmaktadır. Ancak sadece isim benzerliği bulunmaktadır. Sovyet baskısı kalmadığında bu destanla ilgili çalışmalar da rahat bir ortama kavuşmuştur. Yazmalara ve kayıtlı notlara ulaşılmıştır.

Nazım kısımlar, nesir kısımlara göre daha çoktur. Emrah ile Selvi Han hikayesi ile benzerlik göstermektedir. Bu hikayenin Sayatlı Hemra Destanı'nın Anadolu varyantı olduğu belirtilmektedir.³⁰

XIV-XV. Asırlarda teşekkül ettiği tahmin edilmektedir. Karriyev, Kerbabaev gibi isimler destanın, Şabende tarafından yazıldığını ileri sürmektedir. Ancak kesin bir vesika yoktur. Halkın oluşturduğu bir destandır denebilir.

Sayatlı Hemra Destanı'nın kahramanları ile ilgili şu bilgileri verebiliriz. Hemra'nın rüyasında görüp aşık olduğu ve arayıp bulduğu ve iki karısından birisi olan Sayat, “Gızilelma” şehrinin padişahı Mehmet Han'ın kızıdır. Ata biner, kılıç kullanır, dövüşür ve cesaretlidir. Yiğit bir kadındır. Aynı zamanda sevgilisine sadıktır, bağlıdır. Sayat Han kuvvetli çizilmiş bir tiptir. Yaşadığı topluma tenkit vardır. Evleneceği erkeği kendisi belirlemek ister. Bir anlamda mevcut gelenekler eleştirilmektedir. Buna rağmen merkezi erkek kahraman olan Hemra ise Azerbaycan şehrinde yaşayan Aşık Ahmet'in altmış yaşından sonra gördüğü oğludur. İki yüzlü, yalancı, korkak ve hilekardır. Bir kadının sevgisiyle yetinmez. İki kadınla evlidir. Zayıf bir tiptir. Yakışıklıdır. Her göreni ilk bakışta aşık edecek kadar güzeldir ve yüzü peçeli gezer. Selbin yaz ise, Hemra'nın beşik kertmesi eşidir. Sadıktır ve eşini bekler. Onun arkasından karalar giyer. İçinde yaşadığı toplumun örf ve adetlerine son derece bağlıdır. Sayat'la benzeşmez. Savaşamaz, güçlü değildir. Ancak tek

²⁷ Gurbangül Guziçiyeva. “Gorkut Ata Kitabı ve Türkmen Destanları,” *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, (2000): 175.

²⁸ Özkan, a.g.m., 1997, 281.

²⁹ Hatice Parlak. “Sayatlı Hemra Destanı” (yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 15.

³⁰ Parlak, a.g.t., 23.

benzeşen nokta ikisinin de birbirine denk güzelliğe sahip olmasıdır. Hemra'nın babası Aşık Ahmet de olumsuz çizilmiş bir tiptir. Oğlu gibi yalancı ve iki yüzlüdür. Kahinlik de yapmaktadır. Sayat'ın babası Mehmet Han da kızını çok sevmektedir.³¹

Destandaki olaylara gelince kısaca şunları söyleyebiliriz. Hemra ile Selbin yaz beşik kertmesi. Ancak aynı okula giderken gerçekten aşık olurlar ve evlenirler. Düğün günü rüyasında gördüğü kızı alınca rahat edeceğini düşünen Hemra, Gızılelma şehrine gitmeye karar verir. Babası ikna edemeyince onunla gider. Burada Sayat Han ile tanışması ve birbirlerine aşık olmaları. Selbin yaz'ı hatırlar ve dönmek ister. Sayat'a yalan söyler. Ancak sonra bu yalan ortaya çıkar. Sayat önce ikna olmaz ama o da Hemra'nın iki kadınla yapacağı evliliği kabul eder. Sayat'ın babası savaşımaya gelir. Sayat babasını ikna eder. Selbin yaz, Hemra ve Sayat Gızılelma şehrine gelir. Burada da düğün olur.

2.9. Hurlika ile Hemra Destanı

Bu destan devrimden sonra Türkmenistan'da Türkmence üç defa yayımlanmıştır. İlk yayın 1941 yılında, ikincisi 1950, üçüncüsü de 1963 yılında yapılmıştır.

Türkiye Türkçesi'ne bu destanı Naciye Yıldız aktarmıştır. A. Allazarov'un redaksiyonu ile 1980 yılında "İki Dessan" isimli kitaptan alınmıştır. Naciye Yıldız'ın eserinden öğrendiğimize göre bu destanın kimin tarafından ve kimden derlendiği belirtilmemiştir.³²

Bu destandaki kahraman ise Hemra'dır. Sayatlı Hemra Destanı'ndaki Hemra ile zıt bir yapı çizer. Mısır ülkesinin padişahı Hüsrev'in çocuğu olmaz. Mekke ve Medine'ye gider. Dua eder. Burada üç erkek çocuğu olacağını ve bunların on dört yaşına gelince öleceğini öğrenir. Döndüğünde iki karısının da hamile olduğunu öğrenir. İlk karısından iki oğlu olur ve adlarını Hurşid ile Ziver adını koyar. Diğer karısından bir kız bir erkek çocuğu olur. Erkeğin adı Hemra, kızın adı ise Gülcemal'dir. Yaşları on dört olmadan bunları Çın-Maçın ülkesine gönderir. Sefalet içinde yaşayan buradaki halkı kendi ülkesine getirirken yolda susuz kalan halka su bulmaya çalışan Hemra, azraille karşılaştığında halk onun için dua eder ve hepsi kurtulur. Olaylar bundan sonra gelişir. Ülkelerine dönerler. Babaları şenlik düzenler. Ancak destanın ikinci kısmında olaylar bundan daha bağımsız ve farklıdır. Babaları rüyasında Bilbulguya isimli bir kuş görür ve ona aşık olur. Çocuklar bunu bulmak için yola düşerler. Burada kardeşlerin birbirine olan bakış açıları ve yanlışları ortaya çıkar derken Hemra'nın iyi niyeti ve dürüstlüğü yanı sıra akıllı tavırları da ön plandadır. Ona kötülük yapan kardeşleri ise ceza olarak başka ülkede çalışırlar. Bu arada kuşu aramaya çıktığında rüyasında İrem bağında yaşayan Hurlika'yı görür ve ona aşık olur. Rüyasında nikahlanır. Aynı rüyayı Hurlika'da görmüştür. Destanın sonunda evlenirler.

2.10. Yusup-Züleyha Destanı:

Andalip bu destanı 1715-1723'lü yıllarda Hıvada hanlık eden Şirgazi hanın isteği üzerine yazmış. Destanda mukaddes sevgi teması hayır ve şer işler, savaşlar ile ilişkili olarak çözüyor. Şair bu eserde aşk, insanperverlik, vatanseverlik, gibi bütün devre ait fikirleri öne sürüyor. Destanın

---

³¹ Parlak, *a.g.t.*, 28-29.

³² Naciye Yıldız. *Hemra ve Hurlika Hikayesinin Üç Eş-Metni Üzerinde Bir Değerlendirme* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001), 5.

baş kahramanları olan Yusup ile Züleyha'nın başından geçen olayları işler. Eserde Züleyha'nın sevgisi, Yusup'un akıllı ve yerinde hareketleri Mısır ilini kötülerin elinden kurtarır, kötü güçlere karşı zafer kazanır. Andalıp'ın bu destanı yazmasında ilk olarak kendi obadaşlarının (bir obada yaşayan ahali) etkisi olduğu söylenmektedir. Yani obadaşları onun yanına gelip:

Diydi olar: Ey, Andalıp, binova,
Könlümüze düşdi acap macera
Bar “Kısa” içre acayıp dessor,
Ne boladır, kılsañ onıgülüstan?
Yusubı-sıtdıh, Züleyhanı sen,
Türki halayıkga kılıñ encümen –
Diydi olar: Ey, Andalıp, binova,

diyerek, “Yusuf-Züleyha” destanını yazmasını rica ederler. Diğer yandan, Andalıp'ın kendisi de “Könlüme hoş geldi, acayıp dessor” dediği gibi, bu meşhur konu üzerinde kendi gücünü denemek ister.

Onun bu destanının merkezinde görünürde aşk buluyorsa da, gerçekte, “Yakma – pişersin, gazma – düşersin”, Eli ile eden – egni ile çeker” denilen ahlakî prensip ya da ideoloji bulunmaktadır denilebilir.

Bu temel prensibi bakımından destan, “Hüylükga-Hemra” destanıyla benzeşmektedir.

Yani, her iki destanda da mesele aşk değil, kötünün iyinin, adaletsizliğin adaletin karşısında mağlubiyeti, maskara olması ile ilgilidir.

Andalıp'ın “Yusup-Zeliha” destanını asırlar boyu yaşatagelen bir husus da onun mazmunu, mazmununa uygun sanatsal ustalıklarla işlenmesidir. Andalıp, destandaki vak'aların ve öne sürülen ideasının duygusal tesirini artırmak için bütün sanatları ustalıklarla kullanıp, okuyucusuna büyümlü gücüyle sunar.

Andalıp'ın “Yusup-Zeliha” destanı mazmunu ve muhtevası itibariyle diğer varyantlarının içinde en başarılı nüsha olarak sadece Türkmen değil, Dünya edebiyatı tarihinde önemli yere sahiptir.

2.11. Leyli-Mejnun Destanı

Bu eser Doğu edebiyatında, halk edebiyatında bilinen “Leyli-Mejnun” Arap masalı esasında yazılmıştır. Şair eseri kendi yorumuyla işlemiş, onu Türkmen ananeleriyle bağdaştırıp, destan şeklinde yazmıştır.

Türkmenistan İlimler Akademisi Maktımgulı Dil ve Edebiyat Enstitüsünde 3, 316,335,502,696,909,1074,1383,1457,1652,1803,1849-2,2061,2131 numaralarda Leyli-Mecnun destanıyla ilgili malzemeler bulunmaktadır.

Destanın konusu aşk, sevgi sosyal eşitsizliktir. Onda hür ve temiz sevgi, vefalılık, dostluk, insanseverlik, zulüme, adaletsizliğe karşı güreş fikirleri öne çıkar. Destanda Leyli ile Mejnun temiz aşkları, doğduğu günlerinden itibaren başlanan aşk, en üst derecesine ulaşır.

Bu destanın Andalıp'a ait olduğu konusunda bize ipucu veren unsurların başında kesinlikle Andalıp'a ait olan Yusup-Züleyha Destan'ı gelmektedir. Bu iki destan arasında ortak epizod ve olaylara da rastlamak mümkündür. Meselâ, kahramanların aşık olacakları şahsı rüyalarında görmeleri ya da Allah tarafından bir perinin Leyla sıfatında İbn-es-Selam'a gösterilmesi olayı Yusuf-Züleyha destanında da perinin Züleyha şeklinde Melik Riya'nın gözüne görülmesi vb.

Bu da destanlar her ne kadar başka başka destan olsa da, bir yazarın kaleminden çıktığını göstermektedir. Aynı zamanda bu ifadeler, ibareler, terkipler ve kelimeler etkileşimin sonucunda bir başka müellifin ağzından çıkmış fikirlere hiç de benzemediğini ifade edebiliriz.

“Leyli-Mecnun” Destanının “Sebatlı” ve “Narılı” versiyonları olduğu söylenmektedir. Bunlardan Narılı versiyonunun Andalıp'a olduğu söylenmektedir.

Andalıp'ın “Leyli-Mecnun” destanı, romantik bir eserdir. Aynı zamanda Gülzar da yetişen gül dalı gibi olduğu gibi, bütün diğer varyantlarının içinde en güzeldir denilebilir.

2.12. Babarövşen Destanı

Andalıp'ın diğer bir büyük eseri olan “Babarövşen” destanıdır. Bu destanın çok sayıda elyazması bulunduğu bilinmektedir. Bu destan, 1903-1916 yılları arasında taşbasma usulü ile çeşitli matbaalarda yirmi defa neşredilmiş, okuyucuların dikkatlerine sunulmuştur

Ancak, bu destanla ilgili edebiyat tarihi kaynaklarında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu destanla ilgili olarak dinî fantastik özellikte yazılan destan şeklindeki bilgilere de rastlamak mümkündür. Hatta, “Türkmen edebiyatının tarihi” gibi büyük eserde de, “Andalıp'ın dinî konu esasında yazdığı destanlarının yine biri “Babarövşen”dir.” denilmektedir. Eserin temelini, “İslam dinini övme meselesi yatar” denilmektedir. Andalıp'ın hayatı, sanatı hakkındaki bazı kaynaklarda bu destanın adına bile rastlamak mümkün değildir.

Andalıp'ın “Babarövşen” destanının konusu aslında Ali ile ilgili meydana gelen rivayetlere dayanır. Destanda öne sürülen ana fikir, garibanların hakkını korumaktır. Yazar kendisinin öne sürdüğü bu idealarını destanın baş kahramanları olan Babarövşen ve Ali karakterleriyle verir.

Onun Ehudi atlı yahudiye bin altın borcu vardır. Yahudi Babarövşen'e gelip, ya borcunu ver, ya kızını ya da benim dinime gir diye üç şart koyar. Elbette Babarövşen bu üç şartın birini de yerine getiremezdi. O Hazreti Muhammed'e gider. Hazreti Muhammed, sahabelerine kiminiz bu işi halledersiniz diye sorar. Ali de kendi isteğiyle bu görevi üstlenir. Ali, Babarövşen'e kendisini kul olarak Berber şehrinin şahı Mergup şaha sattırır. Ondan o üç defa keramet gösterir.

Destan “Babarövşen” diye adlandırılmış olsa da, onda Babarövşen karakteri pek ön plana çıkmaz. Destanda Babarövşen, Berber şehrinde Ali'yi kul olarak satıp, Medine'ye geri gelir ve bin altın borcunu ödedikten sonra bir daha karşımıza çıkmaz. Daha doğrusu vefat eder.

Andalıp, garibanlara yardım etmek, muhtaçların ihtiyacını gidermek gibi güzel haysiyetlerin timsali olarak Ali'yi örnek vermiştir. Bu ilk olarak, dönemindeki Ali ile ilgili çeşitli rivayetlerin, menkıbelerin çok anlatılmış olmasına bağlanabilir. İkinci olarak da, o dönemdeki zenginlerin, güçlülerin ve beyleri, garibanlara, güçsüzlere yardım etmeye, muhtaç olanların ihtiyacını gidermeye teşvik etme gayesi güdülmüştür denebilir.

2.13. Zeynelarap Destanı

Andalıp'ın, İslam dininin vekilleri hakkında yazan eserlerinin biridir. Destanda Hz. Ali'nin oğlu Muhammet Hanapya'nın Zeynelarap'a olan sevgisi beyan ediliyor. Nurmuhamet-Andalıp'ın, "Zeynelarap" destanı masalımsı, görkemli ve değerli eseri olup, Türkmen edebi mirasında önemi büyüktür.

Bu eserin kaderi de "Babarövşen" destanıyla aynıdır. Ekim devrimine kadar neşredilmediği gibi, okul ve üniversite kitaplarına alınmamıştır. Bunun sebebi yine bir önceki destanda olduğu gibi, dinî bir muhtevaya sahip olması bahanesidir.

Destanın kahramanlarından biri, Muhammet Hanapya, yani Hz. Ali'nin Hanefi adlı karısından olan oğludur. O çeşitli kara güçlere karşı savaşıır.

Eserde Muhammed'in Humus şehrinin şahı Katran'ı ve onun pehlivanı Imlak ve Cemhur'un yurduna gider, onların kız kardeşi Zeynelarap ile karşılaşır, ona aşık olması Zeynelarap'ın da gerçekten gönül vermesi, yarini devin kaçırmaması, sonra Zeynelarap'ı Imlak'ın kaçırmaması, Hz. Ali'nin Katran'ı, Imlak'ı öldürüp, Zeynelarap'ı alıp geri dönüşü, çok büyük meşakketlerden sonra Muhammet ile Zeynelarap'ın evlenmeleri, maksat ve muratlarına ermeleri hakkında anlatılır.

Genel olarak, "Babarövşen" ve "Zeynelarap", dini havaya sahip olmalarına rağmen bir edebî eser olarak değerlidir, öğrenilmeye değer birer destanlardır.

Nurmuhamet-Andalıp'ın şairane üslubu ile çeşitli temalarda meydana getirdi-ği destanları Türkmen Edebiyatı'nın milli destancılık geleneğinin olgunlaşmasında önemli bir yere sahiptir.³³ (Andalıp, N, 1992).

Sonuç

Türkmen destancılık geleneği sahip olduğu coğrafi genişlik ve tarihî derinlik açısından birbirinden farklı destan türlerini içermektedir. Bu tür zenginliği, Türk destancılık geleneği içinde Türkmen destanlarının oldukça güçlü ve etkin bir konuma sahip olduğunu gösterir. Her bir türe ait destan içerdiği değerler açısından sadece eğlendirici işleviyle değil eğitici işleviyle de ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda barındırdığı kültürel kodlarla da bir bellek işlevi görmektedir.

Türkmen destanları taşıdığı değerler sistemi açısından da bir değer eğitiminin içeriğinin günümüzde nasıl olması gerektiğine de işaret etmektedir. Destanlarda yer alan hem millî hem dinî hem de evrensel değerler destanların en küçük yapı birimi olarak tanımlanan motif yapısı ile muhataplarına iletilir. Figüratif yapı, motif yapısı ve olay örgüsü içerisinde yer alan bu değerler sadece destanların anlatıldığı sözlü kültür toplumuna değil yazılı kültürün şekillendirdiği modern topluma da seslenir.

Türkmenlerin yaşam biçimlerini ve sosyal yaşam parçalarını bulduğumuz bu destanlarla ilgili çalışmaların daha geniş anlamda yapılması ve gün yüzüne çıkartılması, Türklük bilim dünyası adına önemli bir kazanım olacaktır.

³³ Nurmuhamet, Andalıp. *Dessanlar*. Sorumlu editörü: Ş. Gandımov, Türkmenistan, 1992.

Kaynakça

- Andalıp, Nurmhammet. *Dessanlar*. Ed. ř. Gandımov, Türkmenistan: 1992.
- Annaberdiyev, Didar. “Türkmen Halk Biliminde Efsane Terimlerine Genel Bir Bakış” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51. (2021), 135 – 156.
- Arslan, Mustafa. *Türkmenistan’da Destan Dünyası, Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 19, s.872, 2002.
- Artun, Erman. *Nail Tan’a Armağan*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 103, BRC Matbaası, 2011.
- Asker, Naile. “Köroğlu Destanı: Bir Avrasya Destanı” *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2. (2018): 129-137.
- Ballıyev, Gandım. “Gorkut Ata- Ruhu Ata” *Uluslararası Dede Korkut Bilgi şöleni Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 55 (2000)
- Çelik, Ülkü. “Göroğlu” *Milli Folklor Dergisi* 4. (1995)
- Erdem, Melek. *Türkmen Halk Edebiyatında Destan Geleneği, Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Guzıçıyeva, Gurbangül. *Gorkut Ata Kitabı ve Türkmen Destanları*. Uluslararası Dede Korkut Bilgi şöleni Bildirileri, s. 175, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000.
- İnan, Abdülkadir. “Türk Destanlarına Genel Bir Bakış” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2. (1954): 189-206.
- Kara, Mehmet. *Türkmen Türkçesi ve Türkmen Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998.
- Mametyazov, Babış. “Türkmen Halk Destanları” *Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, Ankara Üniversitesi TÖMER Yayınları. 20. (1998)
- Nurmemmet, Annagulı. *Goroglu-Türkmen Halk Destanı*. Ankara: Bilig Yayınları, 1996.
- Orazow, A, Nurbadow, K ve Küllekow, ř. *Türkmen Edebiyatı*. Aşkabat: Aşkabat Yayınları, 141, s.99, 1997.
- Özkan, İsa. “Türkmenistan’dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1997)
- Özkan, İsa. *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Parlak, Hatice. “Sayatlı Hemra Destanı” Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.
- şahin, Halil İbrahim. “Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları” Doktora Tezi, Balıkkesir Üniversitesi, 2009.
- Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi. “Türkmenler”. *Erişim* 10 Aralık, 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/turkmenler>
- Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi, *Destanın İcrası*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1, s.444, 2001.
- Yıldız, Naciye. *Hemra ve Hurlıka Hikayesinin Üç Eş-Metni Üzerinde Bir Değerlendirme*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001.